

GÂNDIRE ȘI COMUNICARE ÎN PERIOADA CONTEMPORANĂ

Thinking and Communication in the Contemporary Era

Eugeniu NISTOR¹

Abstract

Two elements are part of an efficient message: the thought and the word. Many contemporary thinkers are interested in the absolute way thinking and communication merge; thus, for Karl Jaspers, the complete efficient communication is represented by the ‘existential communication’ with its refined aspect of ‘spiritualized communication’, while Ludwig Wittgenstein thinks that the task of reestablishing the real correspondence between the language and the world exclusively represents the privilege of the logic form in a sentence. The philosopher Lucian Blaga starts from the premise that human being is a metaphorical animal, proving that, in a communicative process, metaphor not only has the expressive function, that of linguistic ornament, but also a cognitive one, that of revealing the world’s mysteries. The Canadian professor and researcher Marshall McLuhan underlines the fact that the progress of human communication is synchronized with technological progress and out of the three technological eras (manual, mechanical, electronic), the last one is overwhelming regarding the speed of information. For the philosopher, logician, essayist Alexandru Surdu, the author of a philosophic system (unfinished yet), in five courses, there are some archaic terms of our language (commented from Noica’s perspective) that represent the ideal form of ‘Romanian philosophical uttering’ through which the language and diversity of communication achieve extra potential and efficiency in nowadays world.

Keywords: *communication process, logical form of a sentence, metaphor and mystery, technological eras, orderliness of utterance.*

Reprezentant de marcă al existențialismului german, filosoful Karl Jaspers (1883-1969) condensează în scrierile sale (*Situația spirituală a timpului*-1931, *Filosofia*-3 volume,1932, *Rațiune și existență*-1935, *Despre adevăr*-1947, *Despre originea și scopul istoriei*-1949, *Marii filosofi* - 8 volume, 1955-1957, *Introducere în filosofie*-1950, *Bomba atomică și viitorul omului*-1958) întreaga experiență profesională, dobândită ca psihiatru; referindu-se la natura filosofiei, care este distinctă de cunoașterea științifică, acesta arată că numai izvorul eului fiecărui ins uman face posibilă accesul la adâncurile ei. Dar reflecția filosofică este marcată de posibilitatea comunicării ei de la individ la individ, iar comunicarea se întâlnește în ambele sfere care se intersectează în ființa umană: în trup, cu funcțiile lui psihofizice, și în spirit, cu exigențele lui gnostice – fiecare având câte un tip distinct de comunicare.

Scopul final al contemplării în cadrul diverselor forme existențiale (relații sociale, economice, politice, de grup, în familie și interpersonale), în vederea realizării existenței posibile, presupun o *comunicare obiectivă*, din care se poate deduce apoi *comunicarea existențială*. Jaspers identifică trei trepte ale comunicării existențiale, corespunzătoare tipurilor de relații afirmate în succesiunea istorică a omenirii: 1. o formă de „comunicare primitivă”, considerată a fi *noncomunicare*; 2. *inaugurarea comunicării* odată cu apariția gândirii

¹ Assistant Professor, PhD, “Petru Maior” University of Tîrgu Mureș.

logice și a eului capabil de a trata cu orice alt eu; 3. *comunicarea spiritualizată*, când omul înregistrează un salt spiritual, câștigând facultatea de a produce idei și de a se încadra benevol în frontul unei cauze comune ideale – fiind vorba deja de o comunicare superioară, realizată între „existențe.”

Demonstrația logico-filosofică a lui Jaspers subliniază, și încă apăsător, că posibilitatea autorealizării ființei umane se poate împlini doar sub spectrul comunicării existențiale, ca o condiție a dobândirii independenței interioare și a egalității de șansă și valoare în plan social, situație în care „comunicarea devine condiția distinctivă și universală a *ființării* ca om.”²

Având remarcabile contribuții în logică, în special prin resemnificarea noțiunilor de probabilitate și tautologie, Ludwig Wittgenstein (1889-1951) s-a impus în peisajul filosofic european îndeosebi prin cercetările sale aprofundate despre structura și simbolurile limbajului. Modest, în prefața lucrării *Tractatus logico-philosophicus* (1921), acesta afirmă că „întregul sens al cărții poate fi exprimat în cuvintele: ceea ce se poate spune în genere, se poate spune clar; iar despre ceea ce nu se poate vorbi, să se tacă.”³

Cuprinzând 527 de paragrafe, sferile de conținut ale lucrării sunt concentrate în jurul a șapte enunțuri de forță: „1. Lumea este tot ce se petrece”⁴; „2. Ceea ce se petrece, faptul, constituie existența stărilor de lucruri”⁵; „Imaginea logică a faptelor este gândirea”⁶; „Gândirea este propoziția cu sens”⁷; „5. Propoziția este o funcție de adevăr a propozițiilor elementare (Propoziția elementară este propria ei funcție de adevăr). [p, €, N (€)] Aceasta este forma goală a propoziției.”⁸; „Despre ceea ce nu se poate vorbi trebuie să se tacă.”⁹

Asumându-și delicata sarcină de a restabili corespondența reală dintre limbaj și lume, Wittgenstein face o primă constatare: că lumea este alcătuită din totalitatea faptelor, acestea, la rândul lor, fiind date de existența stărilor de lucruri (care sunt combinații de obiecte); apoi, cum propozițiile limbajului exprimă nume și „clase de nume”, iar „numele semnifică obiectul” (A este același semn cu \hat{A}) – conform propoziției 3.203¹⁰ – se poate ușor deduce că forma logică a propoziției reprezintă chiar forma realității. Însă, cum numai propozițiile științelor naturii sunt încărcate cu sens, iar cele ale matematicii nu, acestea din urmă având rolul „clasificării logice a gândirii,” realitatea rămâne suspendată în capcanele limbajului, astfel încât singura metodă corectă de adoptat este de „a nu spune nimic altceva decât ceea ce se poate spune...”¹¹ Sau să (se) tacă!

Sub specia misterului, a nelămuritului, a cețurilor abisale, ne întâlnim cu filosofia lui Lucian Blaga (1895-1961); dar, în același timp și la aceeași înaltă dimensiune axiologică,

² Bruno Würz, *Problematika omului în filosofia lui Karl Jaspers*, Editura Facla, Timișoara, 1976, p. 98

³ Ludwig Wittgenstein, *Tractatus logico-philosophicus*, traducere, cuvânt introductiv și note de Alexandru Surdu, Editura Humanitas, București, 1991, p. 35

⁴ *Ibidem*, p. 37

⁵ *Ibidem*

⁶ *Ibidem*, p. 44

⁷ *Ibidem*, p. 54

⁸ *Ibidem*, p. 103

⁹ *Ibidem*, p. 124

¹⁰ *Ibidem*, p. 46

¹¹ *Ibidem*, pp. 123-124

și cu poezia, proza, teatrul și eseistica sa. Filosof și scriitor, deopotrivă, înzestrat cu talent de geniu, el a aruncat în lume străfulgerările unui îndrăzneț gând metafizic: tocmai încercările insului uman de a revela misterele care-l împrejmuie constituie izvorul său de creație! Metoda *paradoxiei dogmatice*, prin care negativul este convertit în pozitiv, impune un nou tip de cunoaștere, total diferită de cunoașterea obișnuită (paradisiacă), numită *luciferică* sau, în termeni matematici, *minus-cunoaștere*, derivată din intelectul ecstetic, în seama căreia, susține filosoful, cade chiar existența noastră în orizontul misterelor și revelarea acestora prin plăsmuiri teoretice. Dar cine și, mai ales, de ce nu ne îngăduie cunoașterea până la capăt, se (ne) întreabă Lucian Blaga? Și tot el își (ne) răspunde: Marele Anonim Generatorul, care pune drept stavilă, între om și mistere, *censura transcendentă*, spre a evita primejdia unei anarhii cosmice, provocându-l pe om, astfel, să rămână veșnic creator, dar numai în limitele admise ale diferențialelor divine.

Garniturilor cunoașterii, instituite de Immanuel Kant, care țin cu strictețe de structura conștiinței, Lucian Blaga le mai asociază încă un tip de categorii, zise abisale, care își au „cuibul și vatra” în inconștientul uman (acesta fiind înzestrat cu un orizont spațial și un orizont temporal, cu accent axiologic, cu o anumită atitudine și un sentiment al destinului, cu o năzuință formativă ș.a.). Rolul determinativ al acestor vectori categoriali este de activare a *matricii stilistice generatoare de cultură*, sub al cărei con de lumină filosoful român așează și dezvoltă, mai apoi, conceptul său de *spațiu mioritic*, tratând sistematic, pentru prima oară în istorie, cultura românească din unghi metafizic și, apoi, integrând-o, în ampla sa viziune, familiei marilor culturi ale lumii, atribuindu-i drept simbol spațial (în prelungirea tabelului morfologist al lui Frobenius și Spengler) *infinitul ondulat* și enunțând teza sa despre un „apriorism românesc”, pe care ne îndeamnă să-l descifrăm în personajele sufletești ale românului, în ispitele ființei sale, în tulburătoarele latențe ale dorului său de necuprins, în revărsarea metaforică din doinele și baladele sale... Nu întâmplător filosofia blagiană a absorbit ceva din miraculoasele frumuseți ale graiului nostru arhaic, cele care dau atâta greutate, farmec și expresivitate gândirii, creând posibilitatea de a o așeza în vecinătatea înțelepciunii! Căci, dacă pe la jumătatea veacului XX, orientarea „Școlii de la Oxford”, a filosofului Ludwig Wittgenstein și a discipolilor săi, s-a îndreptat cu ardoare spre studiul filosofic al limbajului („comun”, atât poeziei cât și științei – în gândirea „oxfordiană”; cu accente apăsate pe aspectele logico-simbolice – în direcția wittgensteiniană), tinzând spre o analiză de adâncime a acestuia, spre a atenua și risipi îndoielile și confuziile iscate de paradoxurile metafizice, în schimb, Lucian Blaga avansează – în sistemul său filosofic – conceptul metaforismului, considerând metafora ca atemporală, anterioară istoriei, reprezentând tocmai diferența specifică dintre ființa umană și animal. Parafrazând celebra definiție a lui Aristotel (*ζoon politikon = omul este animal politic*), filosoful din Lancrăm formulează alta, inedită, surprinzătoare, șocantă: *omul este animal metaforizant*, prin care îi atribuie metaforei nu atât un rol decorativ, „plasticizant” în creație, cât unul cognitiv, revelator, în raport cu misterele: „...mai îndreptățită decât oricare din formule mi se pare aceasta a noastră, care nu e culeasă chiar la întâmplare de pe ulițele

gândului: «omul este animalul metaforizant»¹² Apoi, gânditorul își continuă ideea prin câteva pasaje lămuritoare: „Accentul ce-l dorim pus pe epitetul «metaforizant» este destinat însă aproape să suprime animalitatea, ca termen de definiție. Ceea ce ar însemna că în geneza metaforei trebuie să vedem o izbucnire a specificului uman în toată amploarea ei.”¹³

Construcția sistemului filosofic blagian urmează, după chiar afirmațiile creatorului său, un „plan arhitectonic”, care-l diferențiază de sistemele clasice cunoscute, articulate, în genere, pe o idee, el înmlădiind și alternând mai multe „leitmotive”, reluate apoi în fiecare studiu, cu o anumită repetabilitate, sugerând ceva din alcătuirea unei biserici pe trunchiul căreia se înalță mai multe cupole. Este un sistem trilogial, simetric, care – respectându-se indicațiile testamentare ale lui Lucian Blaga, formulate la 25 august 1959 – a rămas fixat în următoarea structură: I. *Trilogia cunoașterii*: A. Introducere – *Despre conștiința filosofică*; B. 1. *Eonul dogmatic*, 2. *Cunoașterea luciferică*, 3. *Censura transcendentă*; C. Încheiere – *Experimentul și spiritul matematic*; II. *Trilogia culturii*: A. *Orizont și stil*, B. *Spațiul mioritic*, C. *Geneza metaforei și sensul culturii*; III. *Trilogia valorilor*: A. *Știință și creație*; B. *Gândire magică și religie*: 1. *Despre gândirea magică*, 2. *Religie și spirit*; C. *Artă și valoare*; IV. *Trilogia cosmologică*: A. *Diferențialele divine*; B. *Ființa istorică*; C. *Aspecte antropologice*. După cum se poate lesne constata, alcătuirea, rotunjirea și cizelarea acestei vaste construcții filosofice – declanșate de Blaga prin chiar teza sa de doctorat (susținut la Viena, în 1920), cu titlul *Cultură și cunoștință (Kultur und Erkenntnis)* – a însemnat aproape patru decenii de rodnică trudă intelectuală, de lipsuri și privațiuni de tot felul, de dușmăni acerbe...

Constantin Noica atrăgea atenția asupra faptului că, dacă în istoria filosofiei occidentale s-au impus două mari direcții de cugetare: cea de „tip Platon-Hegel” (care a așezat sub arcuirea ideii știința, religia și arta) și cea de „tip kantian” (în care „categoriile conștientului” sunt îmbinate cu cele ale „inconștientului”, iar știința, religia și arta devin domenii distincte), atunci sistemul de gândire al lui Lucian Blaga urmează traseul kantian, dar regândit într-o versiune modernă, cu accentul pe matca inconștientă generatoare de cultură, purtătoare a categoriilor filosofice cognitive.

Filosof și sociolog, critic și istoric literar, prestigios profesor și cercetător la Universitatea din Toronto (Canada), Herbert Marshall McLuhan (1911-1980) fiind foarte preocupat de istoria culturii și a civilizației umane, a avansat ideea că un rol semnificativ în progresul omenirii le-a revenit mijloacelor de comunicare în masă (*medium-urilor*), care au constituit, întotdeauna, în fapt, extensii ale funcțiilor și simțurilor ființei umane, cu rol determinant în formarea și structurarea socială, cu influențe vizibile în ansamblul relațiilor și a comunicării de masă.

Sintetizând conceptele formulate în volumul *Galaxia Gutenberg* (1962), după forma mesajului transmis, istoria cunoaște trei etape culturale distincte sub aspectul comuni-cării: 1. orală; 2. vizuală; 3. oralo-vizuală, fiecareia dintre ele corespunzându-i câte un mijloc de comunicare specific care, respectând ordinea intrării în „scenă”, ar fi: vorbirea, scrierea,

¹² Lucian Blaga, *Geneza metaforei și sensul culturii*, Editura Humanitas, București, 1994, p. 41

¹³ *Ibidem*

radioul și televiziunea. Sincron cu aceste etape comunicaționale, McLuhan arată că omenirea a cunoscut trei „ere tehnologice” importante – manuală, mecanică și electronică – și că ultima dintre acestea, cea mai consistentă sub aspectul eficacității informaționale, determină chiar un gen de interdependență și „recrează lumea după chipul unui sat global.”¹⁴ Este „era” pe care o trăim!

Academicianul Alexandru Surdu s-a născut la Brașov, la 24 februarie 1938, afirmându-se ca o personalitate culturală complexă, enciclopedică, bine conturată în peisajul spiritualității românești contemporane. Între multele sale lucrări, publicate în decursul ultimelor patru decenii, menționăm în mod special: *Teoria formelor logico-clasice* (2008), *Cercetări logico-filosofice* (2008), *Filosofia pentadică I. Problema transcendenței* (2007), *Filosofia pentadică II. Teoria subsistenței* (2012) – ultimele două fiind părți componente ale unei proiectate structuri sistemice. Dar, sub aspectul împletirii ideilor în scrieri „comunicatoare”, ne-au atras atenția, îndeosebi, volumele de eseuri *Vocații filosofice românești* (1995, 2003) și *Comentarii la rostirea filosofică* (2009), în paginile cărora problemele *rostirii filosofice* sunt dintre cele mai vii și mai pregnante.

Astfel, structura sistemică a „rostirii filosofice românești”, în viziunea lui Constantin Noica, este analizată nu doar sub aspect logico-filosofic, ci și lingvistic, cercetătorul remarcând de îndată că „însuși domeniul investigat se preta la astfel de tratare, fiind situat undeva între adevăr și frumos, ceea ce i-a prilejuit autorului o adevărată risipă din tezaurul celor mai alese expresii stilistice...”¹⁵ Sunt reliefate extraordinarele calități de hermeneut ale lui Noica, tocmai prin „noutatea” uitată pe care acesta reușește să o dezgroape și să o scoată la lumină din „depozitele” tainice ale limbii române. Și cum sistemul lui Noica este unul pentadic – primul aspect al rostirii despre ființă l-ar constitui expresivul, „în sine”, căruia i s-ar potrivi, în terminologia românească, perechea „sinele” și „sinea”, care-i lărgeste și îi diversifică mult posibilitățile de exprimare. Apoi urmează *ciclul ființei* și, în cadrul acestuia, *triada* „rostirea”, „întru” și „firea”, care-i vădesc lui Noica intuițiile de filosof și de mare arheolog al cuvântului și „presupun nuanțări subtile a raportului dintre *a fi* și *a exista*, nuanțări care presupun interiorizare și, în același timp raportare la altceva, statornicie și perisabilitate.”¹⁶ Cel de al treilea aspect al rostirii îl constituie *devenirea*, care începe ca „petrecere”, continuă cu „vremuire” și „vinfinire” și se încheie cu „troienirea”, considerată de cercetător ca fiind „excesul falimentar al devenirii nestăvilite.”¹⁷ Urmează, apoi, cel de-al patrulea aspect ciclic: punerea lucrurilor în bună „rânduială”, declanșat „cu ctitoriile prefixului *întru*, care scoate ființa din talazurile devenirii dezlănțuite, *înființând-o*, esențializând-o, găsindu-i astfel *temeul* și *cumpătul*.”¹⁸ În sfârșit, cel de-al cincilea aspect al rostirii ridică unele probleme legate de *rostul rostirii* și al rostuirii filosofice, de unde rezultă nedumerirea și întrebările autorului, decurgând tocmai din

¹⁴ Marshall McLuhan, *Galaxia Gutenberg*, cuvânt înainte de Victor Ernest Mașek, traducere din limba engleză de L. și P. Năvodaru, Editura Politică, București, 1975, p. 68

¹⁵ Alexandru Surdu, *Comentarii la rostirea filosofică*, Editura Kron-Art, Brașov, 2009, p. 83

¹⁶ *Ibidem*, p. 86

¹⁷ *Ibidem*

¹⁸ *Ibidem*

faptul că ea „este abandonată în lume și lăsată acolo să rătăcească *pe calea cea de sminteală*. Să fie aceasta un fel de uitare a uitărilor? Sau lumea aceasta, viața și societatea, și apoi creația și frumosul, scapă rânduiei, cumpătul regăsit al ființei înființate? Dar atunci, la ce mai e bună rânduiala?”¹⁹

În toate demersurile sale referitoare la rostirea filosofică românească, explicațiile interpretului sunt clare, precise și în spiritul unei sinteze elevate. Nu e greu de remarcat preferința sa manifestă pentru perioada interbelică, socotită perioada de glorie a filosofiei românești, când gânditorii noștri (unii școliți în cele mai prestigioase universități apusene) s-au mobilizat într-o amplă acțiune de sincronizare cu ideile cultural-științifice ale Occidentului, aducându-și, apoi, aportul lor de netăgăduit la adâncirea acestora și chiar la crearea unor opere originale. A fost, să recunoaștem, un efort urieșesc! Legat de acest aspect, Al. Surdu ne relatează despre un fapt semnificativ, intrat deja sub o ușoară aură de legendă: se spune că Heidegger întreba, iritat, atunci când lăncezeau discuțiile la seminarul său filosofic, „*Wo sind die Lateiner?*” (Unde sunt lateinerii?). Iar lateinerii aceștia erau filosofi români.²⁰

Observăm, în scrierile lui Alexandru Surdu, cum precizia și acuratețea analistului se împletesc, în chip firesc, cu patima și plăcerea naratorului, iar acribia cercetătorului cu vocația filosofului.

În loc de concluzii

O comunicare eficientă împletește în chip armonic cele două elemente esențiale care intră în compoziția oricărui mesaj transmis: *gândul și cuvântul*. O seamă de filosofi contemporani s-au preocupat, în cercetările lor, de modul cum s-ar putea ajunge la un acord cât mai deplin între gândire și comunicare, interpretările lor fiind dintre cele mai diverse. Astfel, pentru filosoful german Karl Jaspers eficiența acestui acord o reprezintă așa-zisa „comunicare existențială”, cu tendința ei vizibilă de rafinare etapizată, până la atingerea fazei de „comunicare spiritualizată.” Pentru logicianul Ludwig Wittgenstein, sarcina de a restabili corespondența reală între limbaj și lume cade în seama formei logice a propoziției care, ca și conținut, trebuie să cuprindă mereu doar ceea ce se poate comunica ca și realitate cu valoare de adevăr, cealaltă alternativă fiind să se păstreze tăcerea. Pentru gânditorul Lucian Blaga, autorul unui sistem filosofic trilogial (axat pe cunoaștere, cultură, valori și cosmologie), cunoașterea umană este posibilă atât grație factorilor din conștiință cât și celor situați în inconștient – întreaga garnitură de categorii determinative constituind ansamblul *matricii stilistice*, care diferă de la un individ la altul și de la o colectivitate la alta. El mai susține însă că omul este un animal metaforizant, demonstrând că metafora are, în cadrul procesului de comunicare, nu doar un rol decorativ, de podoabă lingvistică, ci unul în mod clar cognitiv, revelator în raport cu misterele lumii. Pentru filosoful, profesorul și cercetătorul canadian Marshall McLuhan progresul comunicării umane este sincron cu progresul tehnologic,

¹⁹ *Ibidem*, p. 87

²⁰ Alexandru Surdu, *Vocații filosofice românești*, ediția a II-a, Editura Ardealul, Colecția Biblioteca de filosofie, Târgu-Mureș, 2003, p. 6

dintre cele trei ere tehnologice cunoscute de omenire (manuală, mecanică și electronică) ultima fiind covârșitoare în ceea ce privește viteza de propagare a informațiilor la scară globală. Pentru filosoful, logicianul și eseistul Alexandru Surdu, autorul unui sistem filosofic (încă neîncheiat) cu o structură pentadică, unii termenii arhaici ai limbii noastre (inventariați cu grijă și trecuți prin filtrul delicat al gândirii lui Constantin Noica), se constituie în chiar forma ideală a „rostirii filosofice românești”, grație căreia limbajul și diversitatea comunicării pot avea oricând o bună tocmeală, dobândind o fericită rânduială în lumea de azi.

Bibliografie

- Lucian Blaga, *Geneza metaforei și sensul culturii*, Editura Humanitas, București, 1994;
Marshall McLuhan, *Galaxia Gutenberg*, cuvânt înainte de Victor Ernest Mașek, traducere din limba engleză de L. și P. Năvodaru, Editura Politică, București, 1975;
Alexandru Surdu, *Comentarii la rostirea filosofică*, Editura Kron-Art, Brașov, 2009;
Alexandru Surdu, *Vocații filosofice românești*, ediția a II-a, Editura Ardealul, Colecția Biblioteca de filosofie, Târgu-Mureș, 2003;
Ludwig Wittgenstein, *Tractatus logico-philosophicus*, traducere, cuvânt introductiv și note de Alexandru Surdu, Editura Humanitas, București, 1991;
Bruno Würz, *Problematica omului în filosofia lui Karl Jaspers*, Editura Facla, Timișoara, 1976.